

Asr Sûresi'nde İnsanlığın Kurtuluş İlkeleri

H. Mehmet SOYSALDI

Doç. Dr., Fırat Ü. İlähiyat Fakültesi

Kur'ân-ı Kerim, insanlığın hidâyeti, refahı ve mutluluğu için Allah (c. c.) tarafından Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gönderilen en son ilâhî kitaptır.

Kur'ân'ın insanları dalâletten hidâyete, zulmetten nura çıkarmak için gönderilen bir ilâhî kitap olduğu çeşitli âyetlerde ifade edilmiştir.¹ Aynı zamanda Kur'ân, insanlar için bir şifa ve nur kaynağıdır.²

İşte Asr Sûresi de yüksek bir fesahat ve belagat içinde,³ insanlığın kurtuluş reçetesini çok kısa ve öz olarak sunan önemli sûrelerden biridir. Bundan dolayı bu makalemizde Asr Sûresi ışığında insanlığın kurtuluş ilkelerini açıklamaya çalışacağız.

A. Asr Sûresi'nin Önemi

Asr Sûresi'nde, her asırdaki insanlığın buhrandan kurtuluşu, dünyevî ve uhrevî mutluluğa kavuşmasının yolu çok kısa ve özlü olarak, âdeta formüle edilmiş bir şekilde anlatılmaktadır. Bunun içindir ki, İmam Şafi'i "*Allah bundan başka bir sûre indirmeseydi, bu sûre, insanlara yine de yeterdi*" buyurmuştur. Başka bir rivâyette de, "*İnsanlar Asr Sûresi'nin manasını iyice düşünselerdi, onlara fazlasıyla yeterdi*",⁴ demiştir. Hadis imamlarımızdan Beyhakî de, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından iki kişinin buluştukları zaman, birinin diğerine Asr Sûresi'ni okumadan, sonra da selâm vermeden ayrılmadıklarını rivâyet etmektedir.⁵

1 Bkz., Bakara, 2/257; Mâide, 5/16; İbrahim, 14/1; İsrâ, 17/9.

2 Bkz., Yunus, 10/57; İsrâ, 17/82; Fussilet, 41/44.

3 Fesahat, beyan, açık olma, sözün düzgün ve kapalıktan salim olması; belagat ise güzel beyan ve kuvvetli etkilime demektir. Fesahat ve belagatın me'ânî ilmindeki izahları için bkz., Ali b. Ali Te-hânevî, *Keşşâfı Istılâhâtü'l-Fümûn*, İst. 1984, c. I, ss. 138-139; c. I, ss. 1105, 1106.

4 es-Sâbüni, Muhammed Ali, *Safiretü'l-Tefâsîr*, Beyrut 1981, c. III, s. 600.

5 Muhammed Savvaf, *Fatihatü'l-Kur'ân*, Cidde 1985, s. 474.

6 eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fetbu'l-Kadîr*, Mısır 1964, c. V, s. 491; es-Sâbü-nî. a. g. e., c. III, s. 601.

Nitekim merhum şâirimiz Mehmed Akif bunu şu beyitlerinde veciz bir şekilde ifade etmektedir:

*Hâlik'ın nâmütenâhi adı var, en başı: "Hak",
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım derlerken,
Mutlaka "Sûre-i ve'l-Asr"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede asâr-ı felâh;
Başta iman-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.*

Yüce Allah bu sûrede, insanların hüsranda olduklarını, ancak dört haslet ile vasıflananların hüsrandan ve buhrandan kurtulacaklarını söylemektedir. Sözü edilen bu hasletler şunlardır:

- İman etmek,
- Sâlih amel işlemek,
- Hakkı tavsiye etmek,
- Sabrı tavsiye etmektir.

Dikkat edilirse bu esaslar, insanın her zaman ve mekânda muhtaç olduğu dünyevî ve uhrevî kurtuluşunun anahtarlarıdır. Yine dikkat edilirse görülecektir ki, bu esaslarda Allah hakkı ile kul hakkı cem edilmiştir. Çünkü kişinin nefsini kemâle erdirmesi iman ve sâlih amelle olur ki, bu da Allah hakkına taalluk eder. İnsanın başkalarına hakkı ve sabrı tavsiye etmekle nasihat ve irşad görevini yerine getirmesi, kul hakkına taalluk eder.⁸ İnsanın gerçek manada mutluluğa ve kurtuluşa ermesi ise, bu iki hakkı yerine getirmesine bağlıdır.

B. İnsanın Zaman Konusunda Hüsranı

Asr'a yemin ile başladığı için bu adı alan sûre, üç âyetten meydana gelmiştir. Sûre, İbn Abbas, İbn Zübeyr ve müfessirlerin çoğunluğuna göre Mekkîdir. Hatta Mekke'de inen ilk sûrelerdendir diyenlerde vardır. Mucâhid, Katâde ve Mukâtil bu sûrenin Medine'de indiğini söylemişlerdir.⁹ Sûrede kurtuluş ve mutluluğun ancak inanmak, güzel, yararlı işler yapmak, hakkı ve sabrı tavsiye etmekle mümkün olacağı vurgulanmakta ve böylece üç âyetli bu kısacık sûrede, İslâm'ın beşer hayatı için ғ tirdiği mükemmel sistem ifade edilmektedir.

"Rahman ve Rahim Olan Allah'ın adıyla. 1- Asra andolsun ki, 2- İnsan ziyandadır. 3- Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değildir."

7 Ersoy, Mehmet Akif, *Safabat*, İstanbul trz., c. II, s. 828.

8 es-Sâbüni, *Saḫietü'l-Tefâsîr*, c. III, s. 601.

9 Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Din es-Seyyid Mahimud, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Beyrut trs, c. XV, s. 291.

Görüldüğü gibi bu âyetlerde, bütün insanların ziyanda oldukları, yalnız inanıp yararlı işler yapan, birbirlerine hakkı ve sabrı öğütleyenlerin ziyanda olmadıkları, Asra yemin edilerek vurgulanmaktadır.

Sûrenin âyet âyet açıklaması ve yorumu şöyledir:

1- "Ve'l-asr":

Sûre, Yüce Allah'ın asra yemin etmesiyle başlamaktadır. Burada, Allah'ın niçin asra yemin ettiği şeklinde bir soru hemen hatıra gelmektedir. Bu soruya asrın anlamını açıklayarak cevap vermek istiyoruz.

Asr: Gündüzün uçlarından biri, özellikle ikindi vaktinden güneşin batması na kadar olan zaman, çağ denilen seksen veya yüz yıllık zaman ve ikindi vakti anlamlarına gelmektedir.¹⁰

a) Zeyd b. Eslem'in, İbn Abbas'dan yaptığı bir nakle göre, eğer asrı mutlak manada zaman, veya her hangi bir zaman şeklinde ele alacak olursak, onda akıl sahipleri için Allah'ın varlığına ve birliğine delâlet eden ibretler vardır.¹¹

Fahrüddin-i Râzî de, Allah'ın zamana yemin etmesinin sebebini, onda bulunan acayıplıklara bağlamaktadır. Çünkü genişlik, darlık, sıhhat, hastalık, zenginlik ve fakirlik, zamanın içinde bulunmaktadır. Bu kadar hususiyeti bünyesinde bulunduran zamanın özelliğine işaret etmek üzere, ona yemin etmek tabî bir şeydir. Eğer insan, ömründen bin sene gibi uzun bir zamanı faydasız işlerle geçirse ve son anda da hidâyet kavuşsa, ebedî cenneti kazanır. Öyleyse kişi için en kıymetli şey, zamandır. Bir anlık zaman, bu bakımdan çok kıymetlidir. Demek ki zaman, nimetlerin aslındandır. İşte Yüce Allah bu yüzden, asıl nimet olan zamana yemin etmektedir. Yine asra yeminin bir sebebi de, zamanın mekândan şerefli olmasıdır. Zaman halis bir nimettir, onda kusur ve hüsrân yoktur. Hüsrân ve kusur, zaman içinde yaşayan insanlardadır. Nitekim bu hususu İmam-ı Şâfiî şu beyitlerinde çok güzel bir şekilde ifade etmektedir:

*Bütün ayıplar bizde... zamanı suçluyoruz,
Bizden başka nesi var, o, bizim zamanımızdır,
Hicvediyoruz zamanı, hâlbuki yok günahı,
Bir de o dile gelse, dinlerdik bin bir abı
Dindarlığımız bile hep gösteriş, hep riya.
Bize bakanları hep kandırırız bununla.
Bir kurt bile yemezken, diğer kurdun leşini
İnsanımız çiğ çiğ yer diğerinin etini
Her birimiz kurt bizim, koyun postuna girmiş,
Koyun sanıp gelenin, bilmiş ol işi bitmiş.*¹²

10 er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân*, Beyrut 1992, s. 569.

11 Ş. Süleyman Cemal, *Cemel Haşîyesi* (Celâleyn Tefsiri'nin), İst. trs, c. IV, s. 582.

12 eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Dîvânü's-Şâfiî*, Derleyen: Muhammed Afif ez-Zu'bi, Beyrut, 1971, s. 82. Bazı tasarruflarda bulunarak şiiri, lâfzen tercüme etmek yerine, anlamını da yansıtmak üzere yine şiir hâlinde tercüme etmeye çalıştık. Bununla edebî üslûbun bozulmadan yansıtılmasını amaçladık.

O hâlde, yemin edilecekse, kusursuz ve şerefli bir şeye yemin edilmelidir ki, o da zamandır.¹³

b) Eğer asrı, güneşin tam tepeye yükselmesinden batmasına kadarki zaman olarak kabul edersek şöyle düşünülebilir: Yüce Allah bu vakte, hüsrandaki insan hakkında yemin etmiştir. Çünkü yeminin cevabı "*Muhakkak ki insan hüsrandadır*" âyetidir. İnsan ömrü ile bu vakit arasında bir ilişki vardır. Güneşin tepeden inip, batmaya yüz tutması gibi, insan ömrü de devamlı geçmekte, sanki batmaya yüz tutmakta, bu durumu ile hüsrânı ifade etmektedir. Nitekim Allah, duhâ vaktine, ticaret yapana ve kâr eden insana da yemin etmiştir. Çünkü o zaman da, çarşı pazarın yoğun olduğu, kârın fazlasıyla elde edildiği bir zamandır. İşte Yüce Allah burada, güneşin tepeye yükselişi ile batışı arasındaki zamana yemin ederek sanki, bu zaman ile insan ömrü arasındaki ilişkiye işaret etmekte. İnsanın ömründen az bir zaman kalsa -güneş batmaya yüz tutsa- bile henüz vaktin geçmediğini, kalan vakitte tövbe ile Allah'a dönmek için fırsatın bulunduğunu hatırlatmaktadır. Allah'ın bu manadaki asra yemin etmesinin bir sebebi de budur.

c) Asrı "Salâtu'l-Vustâ" yani İkinci Namazı olarak kabul edecek olursak; Yüce Allah, ikinci namazının faziletinden, üstünlüğünden dolayı asra yemin etmiştir, demek gerekir. İkinci namazı "orta namaz"dır. Allah Kur'ân'da;

"*Namazları ve -bilbassa- orta namaza devam edin*"¹⁴ buyurarak, onun adını koymuş ve bu arada namazlara devam etmemizi emretmiş ve orta namazı özellikle zikrederek önemine işaret etmiştir. Güneş ısısının hafiflediği bu vakitte müslümanlar, namazdan sonra Peygamber (s.a.v.)'in çevresinde halkalaşır, O'nun öğüt ve buyruklarını dinlerlerdi. Günlük işlerini de bitirmiş oldukları için bu vakit, onlar için toplanıp öğüt dinlemeye en elverişli bir vakit idi. İşte bu bakımdan ikinci namazı çok önemlidir.¹⁵ İkinci namazı, aynı zamanda gündüze ait farzların amel olarak sonucusudur. Akşam ile beraber gece ibadetleri başlayacaktır. İşte Yüce Allah "ve'l-Asr" sözüyle, böylesine önemli bir namaza yemin etmektedir.

d) Bunlardan başka, asrın, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ümmetinin, içinde bulundukları zaman olduğu da söylenmiştir. Bu takdirde "ve'l-Asr" sözünün manası şöyle olmaktadır: "Ve'l-Asr ellezî ente fihi" (Senin içinde bulunduğun zamana yemin olsun.) Nitekim Yüce Allah, aynı şekilde "*Bu şebre yemin olsun*"¹⁶ âyetiyle, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mekânına, "*Ömrüne yemin ederim ki, onlar sarhoşluk içinde bocalıyorlar*"¹⁷ âyetiyle de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ömrüne, yani kendisi için tayin edilen zamana yemin etmektedir. Bu âyetlerle Allah, Hz.

13 er-Râzî, Fahrüddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (Mefâtîhu'l-Gayb), Mısır trs. c. XXXII, s. 84.

14 Bakara, 2/238.

15 Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İst. 1991, c. XI, s. 80.

16 Beled, 90/1.

17 Hicr, 15/72.

Peygamber'e (s.a.v.) sanki, "Senin zamanına, mekânına ve ömrüne yemin olsun" demek ve bunu derken de üç hususun, zaman, mekân ve ömrün insanlar için önemini belirtmiş bulunmaktadır. Bu üç hususa ta'zim, saygı ve hürmet vacip olunca da, onların ait olduğu zata, yani Hz. Peygamber (s.a.v.)'e de hürmetin öncelikle vacip olacağı açıktır.¹⁸ Demek ki Allah'ın, diğer âyetlerde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mekânına ve ömrüne yemin etmesi yanında, burada da asrına, zamanına kalem etmesinin sebebi, aynı zamanda O'na ta'zim, hürmet, saygı ve muhabbet beslemenin gereğini vurgulamak içindir.

2- "Mubakkak ki insan hüsrandır":

Husr-hüsrân; noksanlık, alışverişte aldanmak, helâk olmak, sapıtmak, eksik yapmak, zâyî' etmek, helâk etmek manalarına gelmektedir.¹⁹ Buna göre insanın hüsranda olmasını Ahfeş, helâk; Ferrâ ukûbet ve ceza; Zeyd b. Ali de; şer ve kötülük içinde bulunma olarak izah etmektedirler.²⁰ Aslında bütün bu manalar birbirine çok yakın ve neredeyse birbirinin aynıdır.

"el-İnsan" kelimesinin başındaki cıf lâm takısı da cins manasındadır.²¹ Yani bununla bir insan değil, insan cinsi kastedilmekte ve bütün insanların hüsranda oldukları anlatılmaktadır. Bunun manası da şudur: İnsan hüsrân hâline hiç ayrılmamaktadır. Hâlbuki insanın sermayesi ömrüdür, ömür ise her nefes, her saat harcanıp giderek tükenmekte ve her an geçtikçe o nimetlerin sonu ve hesabı yaklaşmaktadır. Eğer o nefesler, insanın dilediği gibi istediği zamanda harcayacağı şekilde kendi yaptığı ve yarattığı şey olsaydı, o ömür tükenmez, insan da onu dilediği gibi harcamaktan dolayı hiçbir zarara uğramazdı. Fakat o nefesler, insanın kendi icadı değildir. Onu yaratan Allah'ır. Allah, o ömrü insana, kendi rızası dahilinde, sınırlı ve hesaplı bir şekilde kullanması için emanet olarak vermiştir. İnsanın kurtuluşu, zaman sermayesini kullanmaktan dolayı hasıl olacak kâra bağlıdır. Onun için Yüce Allah;

"İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur"²² ve "Herkes kendi kazancına bağlıdır"²³ buyunmaktadır. Bu şekilde insan, sermayeyi sahibine ödedikten sonra, hesap günü kendisine kalacak olan kâra göre kendini kurtaracak ve o oranda nimetlenmiş olacak veya verdiği açığa göre sorumlu tutularak, zarara uğramış, iflas etmiş sayılıp, azaba uğratılacaktır. İnsan ömründen geçen her an, harcanan her nefes, ya bir iş içindir, ya da boşa gitmiştir. Boşa geçtiyse elbette ki bu, bir zarardır.

18 er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-Kebîr*, c. XXXII, s. 86.

19 *el-Mu'cemü'l-Vasîf*, Tahran trs, c. I, s. 233.

20 Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1985, c. XX, s. 180; eş-Şevkânî, *Fetbu'l-Kadîr*, c. V, s. 491.

21 er-Râzî, *a. g. e.*, c. XXXII, s. 86.

22 Necm, 53/39.

23 Tûr, 52/21.

Bir işe harcandıysa, o iş, ya hayır ve güzel olan bir iştir veya şer ve kötü olan bir günahdır. Veyahut da ikisi arasında mubah olan bir fiildir. Yapılan iş mubah ise, bir fayda sağlamadığı için zaman boşuna geçmiş gibidir. İnsan zamanı taat içerisinde geçirmiş olsa bile, belki elden kaçırdığı daha faziletli bir taat söz konusu olabilir. İşte bu daha faziletli olanı elden kaçırmaması da, insanın kendisi için bir ziyan sayılır. Bu itibarla insan her an belli bir ziyanın içindedir. Bütün bu zikrettiklerimizle birlikte, zaman içerisinde insanı her yönden etkilemekte ve baskı yapmakta olan diğer olayları da katarak düşünecek olursak, insanın nasıl bir tehlike ve ziyan içinde bulunduğu açıkça anlaşılır. İnsan, sürekli nimet ve refah içinde bulunduğunu kabul etse bile, her dem ömrünün ölüme doğru akıp gitmekte olduğunu ve bu sûretle daimî bir ziyan içinde bulunduğunu inkâr edemez. Gerçekten de, her harcanan nefes bir ölümdür.²⁴ Bundan dolayıdır ki, Râzî, "İnsan muhakkak ki hüsrandır." âyetini, insanda zarar, ziyan ve sıkıntının asıl olduğuna açık bir delil saymaktadır.²⁵

C. İnsanın Zaman Konusunda Kurtuluşu

"Ancak inananlar ve sâlih amel işleyenler, hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç"

Yüce Allah ikinci âyette insanların ziyanda olduğunu yemin ile ifade ettikten sonra, iman edenlerin, sâlih amel işleyenlerin, hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin bu ziyandan kurtulacağını beyan etmektedir. Yani hüsrandan kurtulmak için bu dört vasıf ile vasıflanmak şarttır. Bu vasıfların birincisi imandır.

a. İman Etmek: İman, Arapça lügatte mutlak olarak "tasdik etmek" anlamına gelir.²⁶ Istilahî olarak ise, "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah'tan getirip haber verdiği şeylerin hepsinin doğru olduğunu kabul ve itiraf etmek" demektir.²⁷ Bunların doğruluğunu kalben kabul eden mümindir. Yüce Allah, bu sûrede insanın hüsrandan kurtulup, kurtuluş ve mutluluğa erebilmesi için her şeyden önce inanması gerektiğini vurgulamaktadır. İbadet ve amel ise ancak sağlam bir imanla yapılırsa kabul görür.²⁸ Aksi takdirde, imansız amel tek başına kişiyi kurtuluşa götürmez. Bunun için Kur'ân iman temeline dayanmayan, iman mihverine bağlanmayan ve bu nizamdan neşet etmeyen bütün hareketlerin değerini yok sayar. Kur'ân'ın bu mevzudaki görüşü bütün çıplaklığıyla ortada ve açıktır. Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyurur:

24 Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İsl. trz., c. IX, s. 430.431.

25 er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c. XXXII, s. 88.

26 Soysaldı, H. Mehmet, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, İzmir 1997, s. 20.

27 Elmalılı, *a. g. e.*, c. I, s. 177.

28 Furkan, 25/23.

"Rablerini inkar edenlerin işleri, fırtınalı bir günde, rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer; yaptıklarından hiçbir şey elde edemezler. İşte bu uzak sapıklıktır."²⁹

"İnkâr edenlerin işleri engin çöldeki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Orada Allah'ı bulur ve O da hesabını görür. Allah hesabı çabuk görendir."³⁰

Yüce Allah Asr Sûresi 3. âyetinde iman vasfından hemen sonra sâlih ameli zikrederek, iman ve amel arasındaki sıkı ilişkiyi bize hatırlatmaktadır.

b. Sâlih Amel Yapmak: Sâlih amelin çok çeşitli tarifleri yapılmıştır. Bu tariflerden bazıları genel, bazıları ise özel tariflerdir. İbn Abbas'tan bu hususta iki tarif nakledilmiştir. Bunlardan birincisinde; o, sâlih ameli genel anlamda "farzlardır" şeklinde tarif ederken³¹ diğerinde de, "namaz kılmak, oruç tutmaktır" diye tarif etmektedir.³² Hz. Ali (ö. 40/661)'nin, sâlih ameli, "vaktinde, tadili erkan ve hey'etine riâyet edilerek kılınan namazdır" şeklindeki tarifi de, tahsisli bir tanımdır.³³ Sâlih amelin tanımı ile ilgili olarak Katâde'den de iki tarif nakledilmekte olup, bunlardan birinde, o, sâlih ameli, "hayır işlemektir" şeklinde açıklarken³⁴ diğerinde de, Allah'ın kabul edeceği amellerin, imana dahil olan şeyler olduğunu vurgulamaktadır.³⁵ Katâde'den nakledilen her iki tarif de umûmîlik arz etmektedir.

Müfessirler, daha ziyade, umûmî tarifler üzerinde durmaktadırlar. Nitekim, sâlih amelin, Allah ve Resulünü tasdik etmek, emrettiklerini yapıp, nehyettiklerinden kaçmak;³⁶ Allah'a itaat etmek, nehyettiklerinden kaçmak³⁷ şeklinde tanımlan yapıldığı gibi, üzerine sevap terettüp eden tüm doğru ameller;³⁸ Allah'ın rızası istenilen her şey;³⁹ akıl, kitap ve sünnetteki delillerle yapılan her doğru iş;⁴⁰ Allah'ın emrettiği taatleri işlemek⁴¹ şeklinde de tarif edilmektedir.

29 İbrahim, 14/18.

30 Nur, 24/39.

31 et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Mısır 1954, c. III, s. 294.

32 Aynı eser, c. XII, s. 1.

33 Ebû Hayyân, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yusuf el-Edelûsî, *el-Bahrü'l-Mubîd*, Riyad trs, c. I, s. 111.

34 et-Taberî, a. g. e., c. XXIV, s. 67.

35 Aynı eser, c. XVI, s. 218.

36 Aynı eser, c. XXIV, s. 93.

37 Aynı eser, c. XI, s. 88; c. XV, s. 242; c. XVIII, s. 182; c. XXV, s. 145.

38 el-Kâsımî, Muhammed Cemaluddin, *Mebasini't-Te'vîl*, thk. Fuad Abdülhakî, Mısır 1957, c. II, s. 81.

39 Ebû Hayyân, a. g. e., c. I, s. 111.

40 ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud İbn Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyumi'l-Ekâvîl fî Vucûbi't-Te'vîl*, Beyrut trs, c. I, s. 51.

41 Bkz., et-Tabresî, Ebû Ali el-Fadl İbn el-Hasan, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Tahran 1395, c. I, s. 127.

Sâlih amelin tarifini daha geniş bir şekilde ele alan Abdülh, bu âyette geçen "sâlihât"ı şöyle açıklamaktadır: "Zevk-i selim ve tabiat-ı müstakimenin kabulüne müsait olmakla beraber, maslahata muvafık, umum ve hususa faydalı ve hayır olduğu herkesçe kabul edilen amellerdir."⁴² Ahmed Hamdi Akseki (ö. 1951) de: "Sâlih amele gelince, o da, akl-ı selim (sağ duyu) in, insan fıtratı ve tabiatının reddetmediği bir takım hayırlı amellerdir ki, insanın kendi nefesine, ailesine, milletine ve bütün insanlara, hülâsa hangi sınıftan olursa olsun, her insanın menfaatine olan şeylerle bağdaşan iyi ve güzel işlerle davranışlardır"⁴³ şeklinde tarif etmektedir.

Görüldüğü gibi, sâlih amelin dar manada tarifleri yapılmasına karşılık, oldukça geniş tarifleri de yapılmıştır. Yapılan bütün tariflerde zahiren veya zımnen imanın şart koşulduğu görülmektedir. Zira ister sâlih amelin, sadece "farzlardır" diye, isterse namaz oruç gibi tahsisli tarifi yapılsın, iman etmek şarttır ve zaten bu amellerin de iman olmadan yapılması ve kabul edilmesi düşünülemez. İman ve sâlih amel ifadesi, Kur'ân-ı Kerim'de 52 defa beraberce zikredilmektedir. Genellikle âyetlerde "...inanana ve sâlih amel işleyenler" şeklinde geçen "iman" ve "sâlih amel" lafızları, bazı âyetlerde "*Kim inanarak sâlih amellerden işlerse...*"⁴⁴ veya "*Erkek veya kadınlardan her kim inanarak sâlih amellerden işlerse...*"⁴⁵ şeklinde şartlı geçmektedir. Bütün bu âyetler bize bir amelin, sâlih olabilmesi için, imana bağlı yapılması gerektiğini anlatmaktadır.

c. Hakkı Tavsiye Etmek: "*Birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler ziyanda değildir*": Yüce Allah bu âyette kurtuluşa ve saadete erecek insanların üçüncü ve dördüncü vasıflarını belirtmektedir. Yani iman edenler ve sâlih amel işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmelidirler. "Gerçek, doğru" anlamına gelen **hak**, bâtılın zıddıdır ve genellikle iki anlamda kullanılır; birincisi, ister akîde ve düşünce, ister dünyevî sorunlarla ilgili olsun, adalete, insafa ve hakkâniyete uygun bir şey söylemek veya yapmak. İkincisi, Allah'a, kullara veya kendi nefesine verilmesi gereken hak. O hâlde, başkalarına hakkı tavsiye etmenin anlamı şudur: Sâlih toplumda herkes hak ve hukukun anlamını ve değerini bilmeli ve buna göre hareket etmelidir. Sâlih toplumda haklar çiğnenmemeli, gerçekler unutulmamalı, bâtıl başını kaldırmamalı, kimse haksızlığa karşı sessiz, seyirci kalmamalıdır. Bu toplumda herkesin vicdanı rahat ve canlı olmalıdır. Her fert kendi sorumluluğunu bilmeli ve anlamalıdır. Nerede haklar çiğneniyor ve bâtıl başını kaldırıyor, orada her birey kendisine düşen görevi yapmalı ve hak için mücadele etmeye hazır olmalıdır. Fertler sadece kendileri hakka tapmakla, hak yolunda olmakla, hak sözü söylemekle ve hakça hareket etmekle yetinmemelidir; aksine başkalarının da hak

42 Abdülh, Muhammed, "Sûretü'l-Asr", *Mecelletü'l-Menar*, c. VI, s. 577.

43 Akseki, Ahmed Hamdi, *Ablâk İlmi ve İslâm Ablâkı*, Sad: Ali Aslan Aydın Ankara 1953, s. 18.

44 Tâhâ, 20/112; Enbiya, 21/94.

45 Nisâ, 4/124.

ve hukukun bütün icaplarını yerine getirmeleri için canla başla çalışmalıdır. İşte bu bilinç ve bu davranış bir toplumun ahlâkî çöküntüden ve felâketten kurtulmasının güvencesidir. Böyle bir ruh, o toplumu meydana getiren fertlerde yoksa, o insanlar hüsrân veya zarardan kurtulamazlar. Bir toplumu meydana getiren fertler, kendileri hak yolunda olmalarına rağmen, içinde yaşadıkları toplumda hakların çiğnenmesine sessiz ve seyirci kalırlarsa eninde sonunda aynı haksızlığa kendileri de uğrayacaklardır. Bu husus Enfal Sûresi'nde dile getirilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

*"Aranızdan yalnız zâlimlere erişmekle kalmayacak fitneden sakının, Allah'ın azabının şiddetli olduğunu bilin."*⁴⁶ Aynı husus Mâide Sûresi'nde de şöyle dile getirilmektedir:

*"İsrail oğullarından inkar edenler, Davut'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdi. Bu, baş kaldırmaları ve aşırı gitmelerindendi. Birbirlerinin yaptıkları fenalıklara mani olmuyorlardı. Yapmakta oldukları ne kötü idi!"*⁴⁷

Nitekim İslâm ümmetinin en hayırlı ümmet olmasının sebeplerinden biri de iyiliği emretmeleri kötülükten sakındırmaları olduğunu Yüce Allah şu şekilde açıklamaktadır:

*"Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz. Kitap ehli inanmış olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu; içlerinde inananlar olmakla beraber, çoğu yoldan çıkmıştır."*⁴⁸

d. Sabrı Tavsiye Etmek: Bu sûrede zikredilen dördüncü özellik ise sabrı tavsiye etmektir. Sabır olaylara dayanmak ve onlar karşısında umutsuzluğa düşmeyip tahammül etmektir. İşte inanıp güzel işler yapanlar, birbirlerine hakkı, doğruyu, gerçeği, hak dini, başkalarının hakkına saygıyı, doğruluktan ayrılmamayı, olaylar karşısında yılmamayı, umutsuzluğa düşmemeyi, azim ve irade ile Allah'a tevekkül ederek hak uğrunda sabretmeyi tavsiye ederler.

Bilindiği üzere sabır, nefsin bir iş yapmak veya fenalıklardan kaçınmak için güçlüğü, zorluğa, acıya dayanma gücüdür. Sabır, başlıca iki çeşittir.

1) Acı ve zorluğa sabırdır ki bununla ibadet ve mücâhedenin ve güzel amellerin zorluklarına dayanılarak yüce himmet sahiplerinin eriştikleri başarılarla erişilir.

2) Lezzet ve arzulara karşı sabırdır ki bununla haramdan, yasaklardan ve hoş görünüp de sonu kötü olan aldatici, tehlikeli, maddeten veya manen zararlı şeylerin zararlarından sakınılır ve korunulur.⁴⁹ "Cennet câzip şeylerle, cehennem çetin şeylerle çevrilmiştir"⁵⁰ meâlindeki hadis-i şerifte, iki sabra da işaret vardır.

46 Enfal, 7/25.

47 Mâide, 5/78,79.

48 Âl-i İmrân, 3/110.

49 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. IX, s. 433; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c. XI, s. 81.

50 Müslim, *Sabîh*, Cennet, 1; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Sünnet, 22; Tirmizî, *Sünen*, Cennet, 21; Nesâî, *Sünen*, Eymân, 3; İbn Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 153.

Sabrın derecesi hususunda fitrî kabiliyetin bir etkisi bulunduğu inkar edilmemekle beraber eğitimin, alışkanlığın ve buna bağlı olarak azim ve iradenin ve onun için de imanın önemi çok büyüktür. Bundan dolayı sabır, seçimli fiillerden olarak e'fal-i mükellefin arasında tavsiye olunduğu gibi: *"Ey inananlar, sabredin, direnip üstün gelin, cihada hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya eresiniz"*⁵¹ diye emrolunmuştur. Çünkü *"Allah sabredenlerle beraberdir"*,⁵² *"Sabredenlerin sevabı hesapsız verilir."*⁵³ Onun için hadislerde de: *"Sabır açılışın, genişliğe çıkmanın anahtarıdır"*,⁵⁴ *"Sabreden zafere ulaşır"*⁵⁵ buyrulduğu gibi dilimizde de; "sabrın sonu selâmettir" sözü bir mesel olmuştur.

Bu izahattan ve sözün geliştinden anlaşılıyor ki, burada ve başka yerlerde öğütlenen sabır, iman ve sâlih amel ile hak ve hayır yolundaki gösterilen sabırdır. Bu ise, yiğitlik, mertlik ve doğruluk şîandır. Yoksa her kötülüğe katlanmak, her zillete boyun eğmek, pislikler içine düşüp de her ne pahasına olursa olsun ondan kurtulmaya çalışmamak, batulda, fenalıkta kalmak ve şerre rıza demek olan atâlet, zillet ve meskenet ile aşağı düşmekten ibâret olan duygusuzluk değildir. Çünkü *"İzzet, Allah'a, Elçisine ve müminlere mabsustur"*⁵⁶ buyrulmuştur. Şerre rıza şer, küfre rıza küfurdür. Nitekim bir sâhîh hadiste; *"Sizden biriniz bir kötü iş görürse onu eliyle değiştirsin. Bunu yapamazsa diliyle onu değiştirmeye çalışsın. Bunu da yapmazsa kalbiyle ondan ikrâh etsin; bu da imanın en zayıfıdır"*⁵⁷ buyrulmuştur.

Sonuç

İnsanlığın kurtuluşunu gaye edinen Kur'ân-ı Kerim, insanların mutluluk ve saadet içerisinde yaşayıp, ahirette de mutlu sona erebilmeleri için çeşitli prensipler koymuştur. İşte açıklamasını ve yorumunu yapmaya çalıştığımız bu sûrede, insanlığın kurtuluşu, dünyevî ve uhrevî mutluluğa kavuşmasının yolu kısa ve öz-lü olarak, âdeta formüle edilmiş bir şekilde, anlatılmaktadır.

Yüce Allah, üç âyetten meydana gelen bu kısa sûrede; bütün insanların zi-yanda olduklarını, yalnız inanıp yararlı işler yapan, birbirlerine hakkı ve sabrı

51 Âl-i İmrân, 3/200.

52 Bakara, 2/153.

53 Zümer, 39/10.

54 Deylemî senedsiz, Kudâ'î, İbn Abbas'tan merfû' olarak, İbn Ebî'd-Dünya da İbn Ömer'den ri-yâyet etmiştir: *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 21.

55 Bu hadisin kaynağını bulamadım.

56 Münâfikûn, 63/8.

57 Müslim, *Sabîh*, İman, 78; Tirmizî, *Sünen*, Fiten, 11; Nesâî, *Sünen*, İman, 17; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 242; Melâhim, 17; İbn Mâce, *Sünen*, İkâmet, 155, Fiten, 20; İbn Hanbel, *Müsned*, c. III, ss. 10, 20, 49, 52.

öğütleyenlerin ziyanda olmadıklarını asra yemin ederek vurgulamaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'e göre, kökünde iman olmayan, Allah ve Resulünün verdiği talimata göre yapılmayan bir iş, "sâlih amel" değildir. Bu nedenle, Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde sâlih amelden önce imandan söz edilmiş ve bu sûrede de sâlih amel imanının hemen arkasından zikredilmiştir.

Kur'ân'ın hiçbir yerinde imansız bir amele "sâlih" denilmediği gibi, imansız bir amel içinde herhangi bir ecir veya mükafat vadedilmemiştir. Sâlih amelsiz bir iman, sadece bir iddiadır ki bir insan buna rağmen, Allah ve Resulünün gösterdiği yoldan ayrı yürümekle bu iddiasını bizzat yalanlamış olmaktadır. Tohum toprağa ekilmedikçe ağaç olamaz. Ancak, tohum toprakta olmasına rağmen ağaç çıkmıyorsa, demek ki tohum toprağın altında çürümüş ve yok olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de vaadedilen mükafatlar ve belirtilen müjdeliler, ancak iman edip, sâlih amel işleyenler içindir.

Kur'ân, Asr Sûresi ile insanlığın kurtuluş reçetesini dört esasta toplamıştır. Tarih boyunca büyük filozofların ve bilim adamlarının üzerinde fikir yürüttükleri ve tespit etmeye çalıştıkları kurtuluş esaslarını Kur'ân'ın üç âyet ve dört madde ile tespiti, şüphesiz onun ilâhî bir mucize olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

İnsanoğlunun hüsrandan kurtulması, dünya ve ahirette huzurlu ve mutlu olması için Kur'ân'daki ve özellikle de Asr Sûresi'ndeki esaslara uymaktan başka çaresi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDUH, Muhammed, "Sûretü'l-Asr", *Mecelletü'l-Menâr*, Kahire.
- AKSEKİ, Ahmed Hamdi, *Ahlâk İlmî ve İslâm Ahlâkı*, Sad. Ali Aslan Aydın, Ankara trs.
- ALÜSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Din es-Seyyid Mahmud, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut trs.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1991.
- CEMEL, Ş. Süleyman, *Cemel Haşiyesi* (Celâleyn Tefsiri'nin), İstanbul trs.
- el-ENDELÛSÎ, Ebû Hayyân Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yusuf, *el-Bahrü'l-Muhîl*, Riyad trs.
- el-ISFEHÂNÎ, er-Râgıb, *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân*, Beyrut 1992.
- ERSOY, Mehmet Akif, *Safâhat*, İstanbul.
- el-KÂSİMÎ, MUHAMMED Cemaluddin, *Mehasinü'l-Te'vîl*, thk. M. Fuad Abdülbakî, Mısır 1957.
- el-KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.
- el-Mu'cemu'l-Vasîl*, Tahran trs.

er-RÂZÎ, Fahrüddin, *et-Tefsiru'l-Kebir* (Mefâtîhu'l-Gayb), Mısır trs.

es-SABUNÎ, M. Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut 1981.

SAVVAF Muhammed, *Fatihâtü'l-Kur'ân*, Cidde 1985.

SOYSALDI H. Mehmet, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, İzmir 1997.

eş-ŞÂFİÎ, Muhammed b. İdris, *Dûânü's-Şâfiî*, Derleyen: Muhammed Afif ez-Zu'bi, Beyrut 1971.

eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fetbu'l-Kadîr*, Mısır 1964.

et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Mısır 1954,

et-TABRESÎ, Ebû Ali el-Fadl İbn el-Hasan, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Tahran 1395.

TEHÂNEVÎ, Ali b. Ali, *Keşşâfu Istılâbâtü'l-Fünûn*, İst 1984.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul.

ez-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kasım Mahmud İbn Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Beyrut trs.